

Міністерство освіти і науки України

Національний університет водного господарства
та природокористування

**Фінансова та еколого-економічна
політика в умовах децентралізації влади
в Україні**

Частина 2

Монографія

Рівне - 2017

УДК 504:338:334.012.74
Ф 59

Авторський колектив: Мельник Л.В., Акімова Л.М., Кондрацька Н.М., Заячківська О.В., Котик О.В., Ляхович О.О., Меліхова Т.Л., Мельник Л.М., Миськовець Н.П., Пивоварчук Л.В., Подлевський А.А., Полінчук О.П., Притула М.Ю., Скаковська С.С. Федина К.М., Шило Ж.С.

*Рекомендовано вченою радою Національного університету
водного господарства та природокористування
(Протокол № 8 від 16 травня 2017 р.).*

Відповідальний редактор:

Л. В. Мельник, кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і економіки природокористування Національного університету водного господарства та природокористування.

Рецензенти:

Лазаришина І.Д., доктор економічних наук, професор Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне);

Кузьмак О.М., доктор економічних наук, професор Рівненської філії Європейського університету (м. Рівне).

Ф 59 Фінансова та еколого-економічна політика в умовах децентралізації влади в Україні : монографія / Л. В. Мельник, Л. М. Акімова, Н. М. Кондрацька та ін. : Частина 2. – Рівне : НУВГП, 2017. – 217 с.

ISBN

В колективній монографії висвітлено теоретико-методологічні аспекти формування фінансової та еколого-економічної політики управління просторовим розвитком України та її регіонів. Розкрито сутність державної політики доходів та реалізації споживчих інтересів населення, досліджено процеси вдосконалення корпоративних та земельних відносин, механізмів податково-фінансового регулювання регіонального розвитку, а також визначено галузеві особливості раціонального природокористування та забезпечення екологічної безпеки в умовах децентралізації влади в Україні.

Видання рекомендовано керівникам та фахівцям органів державного та регіонального управління, місцевого самоврядування, науковим працівникам, викладачам, аспірантам та студентам вищих навчальних закладів, а також широкому колу читачів.

УДК 504:338:334.012.74

ISBN

© Мельник Л.В., Акімова Л.М., Кондрацька Н.М.
та ін., 2017

© Національний університет водного господарства
та природокористування, 2017

ЗМІСТ

Розділ 1. Децентралізація в світлі економічного і соціального розвитку України.....	7
1.1. Актуальні проблеми фінансової децентралізації.....	7
1.2. Механізм децентралізації медичного страхування в Україні.....	15
1.3. Сутнісні характеристики державної податкової політики України в умовах децентралізації.....	23
1.4. Державне регулювання виробничої кооперації в контексті децентралізації.....	28
Розділ 2. Стан та напрямки реформування банківської системи України.....	36
2.1. Економічні передумови та форми транснаціоналізації банківської сфери в умовах фінансової глобалізації.....	36
2.2. Стратегія розвитку банківського ризик - менеджменту, як запорука фінансової безпеки банківської системи	43
2.3. Особливості оподаткування прибутку національного банку України.....	72
Розділ 3. Сучасні тенденції розвитку фінансового ринку	
3.1. Теоретико-методологічні підходи до класифікації трансакційних витрат на фінансовому ринку.....	
3.2. Теоретико-практичні аспекти функціонування інститутів спільного інвестування в Україні.....	92
3.3. Інтеграційні процеси в організації міжнародної торгівлі цінними паперами.....	101
3.4. Особливості ціноутворення на ринку цінних паперів	107
Розділ 4. Вдосконалення ринкових відносин та формування інфраструктури ринку.....	113
4.1. Формування стратегії надійності взаємовідносин промислових підприємств за компонентою комунального сервісно – виробничого обслуговування...	113

4.2. Стратегічні напрями залучення інвестиційних вкладень в аграрну сферу.....	130
4.3. Наукові підходи до екосистемного підприємництва	137
4.4. Розвиток державно-приватного партнерства на сучасному етапі.....	151
Розділ 5. Економічні аспекти управління природними ресурсами в умовах децентралізації.....	157
5.1. Економічні реформи в поширені процесу екологізації міст в Україні.....	157
5.2. Законодавча та нормативно-правова основа природокористування в діяльності корпорацій з виробництва будівельних матеріалів.....	164
5.3. Сучасні методики оцінки економічної ефективності ґрунтоохоронних заходів.....	178
5.4. Еколого-економічне обґрунтування застосування пошарового валкування фрезерного торфу.....	189
5.5. Фінансово-екологічна безпека, економічна сутність, форми, складові та об'єкти поводження з твердими промисловими та побутовими відходами.....	196
5.6. Використання зарубіжного досвіду модернізації системи управління природно-рекреаційним потенціалом регіону в умовах децентралізації.....	207

ВСТУП

Нині в Україні відбувається розвиток децентралізації, метою якої є підвищення ефективності роботи державного механізму й активізації розвитку територіальних громад на засадах демократії. Ефективність і активізація даного процесу характеризується повноцінним забезпеченням прав, законних інтересів та обов'язків місцевого населення і територіальних громад загалом. Адже, це на місцевому рівні є можливість безпосередньо впливати на рішення, що підвищують рівень життя власної громади. Відповідно децентралізація дає можливість будувати демократію знизу догори, бути ефективним знаряддям економічного розвитку, завдяки зусиллям незалежності місцевого самоврядування та підвищенню його активності, зміцненню демократії на місцях.

Однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади є фінансова децентралізація, яка передбачає наявність фінансових засобів, здійснення правоустановчих дій щодо володіння, користування і розпорядження фінансовими ресурсами, які перебувають у власності громад.

Фінансова децентралізація включає децентралізацію видатків, доходів, процесуальну самостійність. Вона спрямована на зміцнення повноважень громади щодо формування і розвитку надійних і гнучких джерел власних надходжень коштів відповідно до потреб громади. Способи формування доходів місцевих органів влади визначаються економічною системою країни і залежать від історично сформованих звичаїв, традицій та правової бази. Нині така діяльність громади базується на концепції сталого розвитку. Ресурсозбереження, альтернативні джерела енергії, які позитивно впливають на економічні результати діяльності бізнесу, підвищуючи конкурентоспроможність його товарів і послуг, на якість життя населення відповідної територіальної громади є невід'ємною складовою її розвитку. Відповідно збалансована бюджетна політика, ступінь координації якої посилюється податковою, інвестиційною та грошово-кредитною політикою держави впливає на розвиток територіальних громад.

Отже, стійкість розвитку даних громад забезпечується взаємодією соціальної, економічної та екологічної складових.

В монографії висвітлюються питання пов'язані з: відображенням нагальних проблем фінансової децентралізації, від вирішення яких залежить сталість розвитку громади, підвищення рівня життя її мешканців; реформуванням банківської системи України; розвитком фінансового ринку; вдосконаленням ринкових відносин та формуванням інфраструктури ринку; управлінням природними ресурсами в умовах децентралізації.

В даній монографії узагальнено результати досліджень, проведених професорсько-викладацьким складом кафедри фінансів і економіки природокористування Національного університету водного господарства та природокористування за темою „Фінансова та еколого-економічна політика в умовах децентралізації влади в Україні” (0116U008149).

Матеріали вищезазначених досліджень були використані при проведенні I Міжнародної науково-практичної конференції „Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад” 20 жовтня 2017 року, м. Рівне, використовувались у навчальному процесі при проведенні занять з дисциплін „Місцеві фінанси”, „Інвестування”, „Фінансовий ринок та цінні папери”, „Банківська справа”, „Соціальне страхування”, „Підприємництво”, „Економіка природокористування” тощо.

Монографія підготовлена колективом авторів у складі : Акімова Л. М. (2.1); Білоус Н. М. (1.2); Заячківська О. В. (3.4); Кондрацька Н. М. (3.1); Котик О. В. (4.4); Кузьмак О. І. (4.1); Кузьмак О. М. (2.2); Ляхович О. О. (3.2); Меліхова Т. Л. (5.1); Мельник Л.В. (4. 2); Мельник Л.М. (1.1); Миськовець Н. П. (4.3); Панасюк О. І. (3.3); Пивоварчук Л. В. (1.3); Подлевський А. А. (1.4); Полінчук О. П. (5.5); Притула М. Ю. (5.2); Скаковська С. С. (5.6); Стріха В. А. (5.4); Федина К. М. (5.3); Шило Ж. С. (2.3).

Видання рекомендовано керівникам та фахівцям органів державного та регіонального управління, місцевого самоврядування, науковим працівникам, викладачам, аспірантам та студентам вищих навчальних закладів, а також широкому колу читачів.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Економічні передумови та форми транснаціоналізації банківської сфери в умовах фінансової глобалізації

XXI століття характеризується кардинальними змінами у системі міжнародних економічних відносин (далі – МЕВ). Суттєвою їх рисою стає феномен глобалізації. Глобалізація являє собою процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Одним з найголовніших суб'єктів процесу глобалізації МЕВ є транснаціональні корпорації та транснаціональні банки (далі – ТНК, ТНБ).

Теоретичні основи та особливості діяльності ТНК та ТНБ досліджено у працях вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: Б. Адамик, Ф. Аллен, Е. Бейн, Я. Белінська, Е. Лукашенко, А. Момот, С. Федорова, М. Фрідман, О. Хабюк, І. Шамова, Є. Швець та багатьох інших. Разом з тим, незважаючи на зростання кількості наукових публікацій, окремі питання регулювання діяльності ТНБ в умовах фінансової глобалізації вимагають подальших досліджень.

Актуальним на сьогодні є дослідження сучасної системи регулювання міжнародної банківської діяльності в умовах фінансової глобалізації.

Широке визначення ТНК було дано ООН, яка в 1986 році в „Правилах дії транснаціональних компаній” уніфікувала критерії і домоглася єдиного розуміння терміна «ТНК». Під транснаціональною компанією розуміється підприємство з державною, приватною або змішаною власністю, що має відділення у двох чи більше країнах світу незалежно від їх юридичного статусу та сфери діяльності.

У таблиці 1 показано топ 10 країн, яким належать найбільші ТНК світу у 2015 році. Абсолютним лідером в рейтингу Financial Times Global 500 є США, які мають 209 корпорацій. В рейтингу також представлено 37 китайських, 35 японських, 32 британських (повністю британських корпорацій, не враховуючи корпорацій зі змішаним капіталом, таких як Royal

Dutch Shell і Unilever), 24 французьких, 19 канадських, по 18 німецьких та гонконгських, 14 індійських, 11 швейцарських, 7 російських та інших (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Країни походження найбільших ТНК
світу у 2015 році

Країна	Кількість ТНК	Ринкова вартість всіх ТНК (млн. дол. США)
США	209	15 672 170,2
Китай	37	2 755 242,5
Японія	35	1 678 073,1
Велика Британія	32	1 998 882,4
Франція	24	1 254 228,9
Канада	19	817 272,1
Німеччина	18	1 207 584,0
Гонконг	18	1 123 106,5
Індія	14	523 914,6
Швейцарія	11	1 102 854,2

Примітка: Складено автором за даними журналу Financial Times Global¹

Всі ТНК функціонують в рамках однієї системи прийняття рішень. Через координацію дій всередині компанії досягається єдина стратегія і тактика всієї діяльності ТНК. Крім цього, критерієм транснаціональної корпорації є наявність у неї зарубіжних активів з часткою не менше 10% статутного капіталу.

Слід зазначити, що наприкінці ХХ століття головною рушійною силою інтернаціоналізації світової економіки стали *міжнародні фінанси*. У процесі інтеграції світової економіки домінуючу позицію займають валютно-кредитні та фінансові операції. За оцінками щомісячного журналу Гарвардської школи бізнесу „Гарвард бізнес ревью” („Harvard Business Review”), у 2015 році на кожен долар, інвестований у реальний сектор

¹ Офіційний сайт журналу „Financial Times Global” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ft.com/content/1fda5794-169f-11e5-b07f-00144feabdc0>.

світової економіки, припадає 50 доларів, що обертаються у фінансовій сфері².

Фінансова глобалізація з'явилася у 1970-і роки, внаслідок скасування золотодевізного стандарту і фіксованих валютних курсів, через багаторазового збільшення світових цін на нафту під час нафтового „шоку”, накопичення „нафтодоларів” і поповнення євровалютних ресурсів, розширення міжнародного банківського кредитування та емісії цінних паперів на міжнародних ринках. Глобалізація фінансової сфери представляє собою процес поступового об'єднання національних і регіональних фінансових ринків в єдиний світовий фінансовий ринок, що супроводжується посиленням взаємозалежності між ринками окремих фінансових інструментів. Також фінансову глобалізацію розглядають як вищу стадію інтернаціоналізації діяльності фінансових ринків у всіх її формах з метою забезпечення потреб розвитку валютно-фінансових відносин.

Інтернаціоналізація фінансової сфери розгортається за декількома основними напрямками: по-перше, відбувається інтернаціоналізація фінансових послуг з проникненням в економіку країн, що розвиваються, іноземних банків та інших фінансових установ; по-друге, зростають міжнародні потоки акціонерного капіталу; по-третє, зростають потоки боргових зобов'язань, головними індикаторами яких є рівень процентних ставок і валютні курси; по-четверте фінансова глобалізація сприяє переходу від портфельних інвестицій з низьким ризиком та низьким прибутком до портфельних інвестицій з високим ризиком та високим прибутком; по-п'яте, зв'язок між фінансами та реальним сектором міжнародної економіки стає тіснішим завдяки зменшенню трансакційних витрат ТНК.

Отже, фінансова глобалізація зменшує міжнародні трансакційні витрати і завдяки цьому сприяє зв'язку між фінансовим і реальним секторами міжнародної економіки. Узагальнюючи, слід визначити, що фінансова глобалізація фактично відбувається за кількома напрямками:

² Офіційний сайт журналу „Harvard Business Review” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hbr.org>.

а) Розвиток банківської сфери, що відбувається на фоні дерегуляції фінансових ринків; посилення конкуренції між банківськими та небанківськими установами; зростання конкуренції з боку іноземних фінансових інститутів. Поряд з тим спостерігається уніфікація регулювання національних фінансових ринків; фінансові інновації в галузі інформаційних технологій і створення нових видів фінансових продуктів і послуг; скорочення традиційних видів банківської діяльності та розширення небанківських операцій (інвестиційні операції, страхування, операції з нерухомістю та ін.).

б) Об'єднання національних фондових бірж.

в) Уніфікація валютних відносин.

Крім того, фінансова глобалізація банківської сфери об'єднує два взаємозалежні процеси: інтернаціоналізацію і транснаціоналізацію. *Інтернаціоналізація банківської діяльності* передбачає вихід національних кредитних організацій на закордонні ринки шляхом покупки частки в зарубіжних банках або відкриття зарубіжних представництв, дочірніх банків і філій. *Транснаціоналізація банківської сфери* характеризується посиленням концентрації і централізації капіталу, збільшенням кількості угод по злиттю і поглинанню великих промислових і фінансових компаній в масштабах світового господарства. В результаті цього процесу формуються транснаціональні банки, які за рахунок переваг масштабів і диверсифікації діяльності на внутрішньому і зовнішньому ринках здатні отримувати ефект синергії, розширювати можливості отримання прибутку, знижувати ризики кредитування в умовах ринкової невизначеності³.

Становлення ТНБ пройшло кілька етапів розвитку. Під час формування колоніальної системи в XIX ст. банки країн метрополій поширювали свої відділення на території колоній. Найбільш активними в цьому напрямку виступали британські кредитні організації. До 1914 року 30 найбільших банків

³ Беспалова Д.В. Транснаціоналізації банківської діяльності як феномен глобалізації / Д.В. Беспалова // Проблеми сучасної економіки випуск № 25. 2015 – / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zrnns.ru>.

контролювали 1400 зарубіжних відділень. Спочатку географія експансії кредитних організацій була в основному обмежена колоніями (Канада, Австралія), а потім розширювалася за рахунок проникнення банків на ринки країн Азії, Африки і Латинської Америки. У ХХ ст. економіка розвивалася у бік посилення світогосподарських зв'язків, однак ця тенденція була порушена двома світовими війнами. Якісно новий етап розвитку світової економіки, пов'язаний з її глобалізацією, настав після Другої світової війни.

Завдяки транснаціоналізації виробничого капіталу ТНК активізується і діяльність транснаціональних банків. ТНБ монополізують банківський сектор „економічної тріади” – це США, Європі і Японії, під час хвилі злиттів і поглинань (далі – М & А), що мали місце в 1950 – 1960-х рр. До середини 1970-х рр. налічувалося 19 країн, в яких базувалися ТНБ. Їх капітал, як правило, належав розвиненим країнам. У цей період домінували ТНБ з США. У 1970 – 1980 рр. американські банки розширили свою присутність до Тихоокеанського узбережжя, і, в першу чергу, включивши в сферу свого впливу Японію, Китай, Гонконг і Сінгапур. Впродовж 1990 – 2002 рр. у фінансовому секторі було зафіксовано близько 13,5 тис. угод М & А загальним обсягом в 2,5 трлн. дол. США. Пік активності припав на 1998 р., коли були зафіксовані такі „мегазлиття”, як об'єднання Citicorp і Travelers Group, Bank America і Nations Bank, Banc One-First Chicago і Norwest-Wells Fargo.

Слід зазначити, що великим стрибком у процесі транснаціоналізації банківської діяльності став кінець ХХ ст. завдяки збільшенню зарубіжних відділень міжнародних банків і зростання їх активів у дочірніх філіалах ТНБ. Результатом проведеної лібералізації і послаблення режиму доступу іноземного капіталу в банківські системи країн, що розвиваються (в основному Латинської Америки і Центральної і Східної Європи) стало значне збільшення географії діяльності ТНБ. Якщо в після воєнний період іноземний капітал функціонував лише в розвинених країнах і лише частково в колоніальних, то у ХХІ столітті практично не залишилося країн, у яких немає відділень ТНБ. Збільшилася також кількість країн, які є місцем базування материнських установ ТНБ.

Найчастіше термін „транснаціональний банк” замінюють на категорію „Іноземний банк” або „міжнародний банк”. Однак необхідно розуміти, що міжнародні банки – це банки, які працюють за кордоном, але які не встановлюють фізичної присутності в інших країнах. Операції, же транснаціональних банків можуть набувати різних форм фізичної присутності, такі, як філіали, спільні підприємства, стратегічні партнерства і т.д. У міжнародному бізнесі виділяють наступні форми ТНБ:

– глобальні ТНБ – це фінансові інститути, що представляють собою гігантські багатопрофільні холдинги (конгломерати), що являють собою еліту світового фінансового бізнесу. Зокрема, до глобальних ТНБ відносять такі найбільші фінансові інститути з різних країн, як: BNP Paribas, Royal Bank of Scotland Group, HSBC Holdings, Bank of America, Credit Agricole, Deutsche Bank, Barclays, Mitsubishi UFJ Financial Group, JP Morgan Chase, Citigroup, Societe Generale та інші;

– міжнародні ТНБ – транснаціональні банки „другого ешелону”. Поступаючись, як правило, глобальним ТНБ по ряду ключових параметрів, в першу чергу за розміром активів і розгалуження зарубіжної мережі. Вони відіграють менш значиму роль у світових фінансах, проте, на рівні окремих територій їх значення може бути велике. Так, на ринках Північної і Східної Європи активно працюють скандинавські ТНБ, зокрема, Danske Bank (Данія), Nordea Bank, Skandinaviska Enskilda Banken, Svenska Handelsbanken (Швеція). В державах Центральної та Східної Європи міцні позиції займають австрійські банки Erste Bank і Raiffeisen Bank International. У країнах Тихоокеанського регіону – австралійські National Australian Bank і Australiaand New Zealand Banking Group та інші;

– регіональні ТНБ – це фінансові інститути, ступінь транснаціоналізації діяльності і роль яких на міжнародній арені відносно несуттєве. Їх можна охарактеризувати як „початківці” ТНБ, як наприклад: DTP Bank (Угорщина), Bank of Cyprus (Кіпр) і ICICI Bank (Індія)⁴.

⁴ Грязнова І.С. Транснаціоналізація: поняття і особливості реалізації в банківській сфері / І.С. Грязнова // Пріоритетні наукові напрямки: від

Головною *метою* діяльністю усіх ТНБ є централізація та концентрація капіталу, спрощення його транскордонного переливу з метою отримання максимального прибутку та розширення сфери впливу.

Отже, зміни світового банківського бізнесу в умовах інтернаціоналізації і транснаціоналізації у XXI столітті дозволяють виявити такі тенденції:

по-перше, відбувається стрімке зростання конкуренції в галузі традиційного банківського бізнесу, як з боку банків, так і з боку небанківських фінансових і нефінансових організацій;

по-друге, спостерігається скорочення частки традиційних банківських операцій на тлі зростання значення інвестиційного банкінгу, фінансового консалтингу, операцій на формальних фінансових ринках (у тому числі і спекулятивного характеру). Скажімо, за період з 1998 по 2007 роки в найбільшій банківській групі Citigroup доходи від операцій на формальних фінансових ринках та інвестиційного банкінгу зросли на 86%, у той час як доходи від споживчого фінансування всього на 31%;

по-третє, має місце диверсифікація та постійне вдосконалення банківських продуктів і послуг, а також каналів їх розповсюдження на базі сучасних інформаційних технологій;

по-четверте, в умовах фінансової глобалізації банки зіткнулися з міжнародними банківськими кризами. Транснаціоналізація і зростання взаємозалежності фінансових ринків обумовлює міжнародний характер банківських криз. Як правило, зміна ситуації на одному фінансовому ринку (коливання валютних курсів, процентних ставок і курсів акцій) впливає на зміни на інших ринках. Країни зі слабкими фінансовими і банківськими системами стають уразливішими;

по-п'яте, зростає монополізація міжнародного банківського ринку за участю найбільших ТНБ, що є результатом концентрації банківського капіталу на міжнародному рівні. Внаслідок процесів злиття і поглинання гігантські ТНБ не тільки збільшують свої розміри, вони починають домінувати у світовому банківському середовищі. Наприклад, станом на

теорії до практики випуск № 1. 2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru>.

2016 рік найбільші за активами 25 ТНБ світу зосередили 39% всіх активів 1000 провідних банків світу⁵.

по-шосте, транснаціоналізація в банківській сфері супроводжується процесом лібералізації та скасування ряду державних обмежень щодо розвитку банківської сфери у країнах, що розвиваються. Хвиля лібералізації прокотилася по національним законодавствам провідних розвинених країн світу в 80-х роках ХХ ст. Цей процес триває і досі⁶.

Отже, транснаціоналізація банківської сфери є однією з передумов виникнення фінансової глобалізації. Це об'єктивний процес концентрації і централізації капіталу, збільшення кількості угод по злиттю і поглинанню великих промислових і фінансових компаній в масштабах світового господарства. В результаті цього процесу формуються транснаціональні банки (ТНБ). Головною метою діяльністю усіх ТНБ є мобілізація капіталу, його транскордонного переливу з метою отримання максимального прибутку.

2.2. Стратегія розвитку банківського ризик-менеджменту, як запорука фінансової безпеки банківської системи

Ризики на сьогоднішньому етапі є умовою функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта. Що стосується банківського сектору, то тут ризикам притаманна додаткова специфіка, яка спонукає до виокремлення ризик-менеджменту в самостійний напрям комплексної системи управління. Так, наведемо основні фактори, що визначають галузеву специфіку ризиків:

По-перше, більш висока ступінь ймовірності настання ризиків визначається характером статутної діяльності банківських установ, а саме їх професійною орієнтацією на

⁵ Офіційний сайт журналу „The financial Times” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ft.com>.

⁶ Біленко Ю. Фінансова глобалізація та економічне зростання в країнах Центральної та Східної Європи /Ю. Біленко// Вісник ЛНУ імені Івана Франка / Серія „Міжнародні відносини”. – Львів, 2009. – Вип. 26. – С. 220-230.